

ДОКУМЕНТИ О ОДНОСУ НАРОДНИХ ВЛАСТИ И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА У ЈУГОСЛАВИЈИ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Односи између државе и верских заједница, као и историјат појединих верских заједница, њихов значај и утицај на верски и национално нехомогено југословенско друштво, од 1918. године до данас, остали су на маргинама историографских истраживања. Поједини аутори дотицали су ове проблеме у већим студијама о Југославији или у мањим чланцима, али основ за свако даље истраживање и данас чине дела која су настала пре тридесетак година, Виктора Новака и Симе Симића. Последњих година, у разним областима друштвених наука, посебно у социологији, политикологији и правним наукама, појавили су се текстови у којима се разматрала теоријска и нормативна страна односа између цркве и државе. Историчари су пружили допринос пре свега објављивањем зборника грађе (В. Дедијер, Д. Живојиновић) који се односе на Римокатоличку цркву, између два рата и нарочито за време другог светског рата. Историографија се такође нешто више бавила темама као што су: понашање верских заједница у време уједињења Југославије, борбе око Конкордата, везе Католичке цркве и НДХ, понашање свештеника разних вероисповести у току НОБ-а, однос црквене хијерархије према новој власти после ослобођења и сл. Са 1945. годином свако интересовање нагло пада. Изузев неколико студија објављених у иностранству, што из пера емиграната (Ђ. Слијепчевић) или страних историчара (Stella Alexander), као и неколико мањих радова објављених у нас (Бранко Петрановић), целовитих анализа за послератни период нема.

Основни разлози леже у недостатку архивске грађе и комплексности теме. Доступан је веома мали број извора, углавном секундарних. Из штампе и разговора са сведоцима времена може се понешто сазнати, али послератна југословенска штампа, било државна или партијска, више сведочи о времену

него о збивањима. Главни актери одавно нису више међу живима, а памћење осталих прилично је непоуздано.

Већ на самом почетку истраживања, показује се да историчар има посла са врло деликатном и политички осетљивом темом. Код оних који су задужени за бригу о грађи, било у архивама верских заједница или државних институција, наилази се на претерани страх и обазривост од презентације докумената јавности. Готово да се може говорити о табу теми, вероватно из разлога незавршености историјских процеса, актуелних политичких збивања и постојећих талога и предрасуда у свести људи.

Из разноразних разлога знатан број важних докумената о делатности верских заједница налази се у архивима СУП-а и за сада су још увек недоступни истраживачима. Њиховим отварањем могле би се објаснити многе појаве и облици понашања црквених представника.

Сложени карактер односа додатно отежава историографски приступ. Поред Римокатоличке цркве, Српске православне цркве и Исламске верске заједнице, на територији Југославије деловало је и делује још доста мањих верских заједница, скупина и секти. Њихова бројност је изузетно изражена на подручју СР Србије. Неке од њих, као Јеврејска верска општина, имају сасвим специфичан положај и историјат после другог светског рата. Посебну важност има и истраживање делатности Исламске верске заједнице, која поред Босне и Херцеговине, игра битну улогу на Косову, кад је реч о албанској народности.

Постоји неколико кључних елемената које свако комплетно проучавање односа између цркве и државе мора да испита. Прво, што је неопходно објаснити је веза између национализма и верске припадности међу југословенским народима. Корене збивања треба тражити у ближој и даљој прошлости у којој леже узроци идентификације цркава са нацијама, њиховог појављивања као носилаца историјске традиције и међусобног сукобљавања. Послератни односи између цркве и државе у Југославији били су много више од сукоба између марксиста-атеиста и религиозног веровања. Марксистичка идеологија и комунистичка пракса, последње су у мноштву чињеница у комплексној историји односа.

Ни у првом, ни у другом програму КПЈ (1920. и 1948) не може се наићи на реченице које говоре о негативном односу према цркви и вери. Комунисти чак у неким својим чланцима позивају на сарадњу и нуде широки програм уједињења свих антифашистичких снага пред други светски рат. Док окупатор за време рата настоји да искористи верске разлике за своје циљеве, КПЈ позива на национално јединство и води борбу против национализма и шовинизма. Тенденције одвајања цркве од државе остојале су и у НОБ-у, али на томе се не инсистира. Нови субјект власти почео је да примењује нове принципе међусобних односа, утичући истовремено, у току рата, на свест верника. Религиозно и национално идентификовали су се до те мере, да су комунисти видели једини пут у измени ствари, одвајањем цркве од државе. Ова одлука није извирала само из марксистичке доктрине о улози религије у отуђењу

човека, већ из схватања да религиозна нападања утичу на националистичка осећања и користе се да компликују сукоб међу југословенским народима. Нови тип нормативног регулисања односа правно је санкционисан током 1945, уставом из 1946. и посебним законом из 1953. године. Слобода савести и вероисповести су потврђени, забрањено је изазивање верске мржње и злоупотреба цркве у политичке сврхе. Намера власти није била да уништи верске заједнице, као што су црквени представници често доказивали. Партија је била свесна да је тако нешто немогуће. Желели су да их приволе на промене, пре свега на идентификацију са новом Југославијом, ако не у смислу помоћи, оно бар да не доприносе њеном разграђивању. Осим тога, ниједан поредак, па ни овај, није спреман да трпи било какву посебну власт, нити политички ауторитет ван себе. Рушењем политичке моћи Католичке и Православне цркве, које су у предратној Југославији биле, било директно преко политичких партија, било индиректно преко утицаја међу верницима, умешане у свакодневне борбе, КПЈ је елиминисала снажног политичког противника.

У међуратном периоду, цркве су поседовале економску подлогу за своје деловање, биле су повезане са представницима националних буржоазија и испољавале отворени антикомунизам. За време рата, конзервативна црквена хијерархија и свештенство, посебно у Римокатоличкој цркви, али и у другим, активно су сарађивали са окупаторским и квислиншким апаратом. Сарадња појединих свештеника са НОП-ом, третирана је као својеврсно дисидентство и бунт, што није могло проћи некажњено. Комунистичка партија, налазила се на челу оних снага које су успешно извеле борбе за ослобођење земље и започеле револуционарне промене. Са друге стране, биле су верске заједнице, компромитоване својим понашањем у току рата. Аграрна реформа, национализација и експропријација црквених поседа, радикално су уздрмали економску основицу верских заједница, а одвајање цркве од школе елиминисало их је из система образовања. За цркву је била резервисана духовна сфера, тј. она је требало да буде сведена на обављање религијских ритуала, на периферији збивања и са тенденцијом да се њене функције временом угасе. Верским службеницима постепено је сужаван простор за деловање. Овде се, међутим, појављивао, у свим сферама живота првих послератних година, стално уочљив раскорак између нормативног и стварног. Разлика између разарања и мењања није била сасвим јасна средњој и нижој бирократији, мада се то касније тумачило као тактика Комунистичке партије.

На понашање верских заједница утицали су и њихова традиција, унутрашња организација, канонска правила, појаве интерних струјања, ставови појединаца из врхова црквене хијерархије, однос епископата и свештенства, везе са иностранством и др. Због тога је са Православном црквом и Исламском верском заједницом било нешто лакше регулисати односе, јер је прва била традиционално вишеструко везана за државу, а друга је у материјалном погледу много зависила од помоћи власти. Римокатоличка црква била је, међутим, озбиљан и жилав опонент, због својих веза са Ватиканом и међународне компоненте. Католичка и Православна црква нису се бориле само за

веру, били су им итекако важни поседи, привилегије и могућност политичког утицаја. Међутим, многе ствари су се представљале или одвијале тако, да су Ватикану и другим заинтересованим странама на Западу, изгледале као да се црква бори за живот.

Осим тога, у склопу регулација односа са Католичком црквом, суштина је била и у сукобу младе суверене државе и вековне традиције католичке организације, од којих ниједна није била спремна на попуштање. Резултат тих сукоба рефлектовао се и на положај осталих верских заједница, јер је однос власти према свима морао да буде исти. Почетком педесетих година дошло је до заоштравања односа државе и верских заједница и до раскида са Ватиканом. Такав развој прилика није био у складу са општим државним интенцијама и новом оријентацијом спољашње политике Југославије, тако да је стање било привремено. Истовремено, верским заједницама је требало времена да се снађу и помире са својим материјалним положајем и са чињеницом да ће нова власт ипак опстати. Све је то на крају резултирало постепеним попуштањем затегнутости и релативном нормализацијом односа крајем педесетих година.

Основна сврха презентације докумената, лежи у жељи да се илуструју неки од аспеката ових односа и збивања и на тај начин отвори простор за даљу проблематизацију и отварање истраживања.

мр Радмила Радић

ПРОПОВЕД ЕПИСКОПА ДИОНИСИЈА
коју је одржао 13. маја (1945) у цркви Св. Јована
Крститеља у Сан Франциску, приликом захвалне
службе Божије за Победу у Европи¹

„Радовао сам се када су ми рекли: идемо у Божију кућу”, рече један од светих пророка библијских. Ми смо се такође радовали, браћи и сестре, када смо чули да је Председник Сједињених Држава рекао: „Идемо у Господњу кућу прве недеље после проглашења мира у Европи, да захвалимо Богу за победу коју су савезници извојевали над германском тиранијом, над Хитлером и нацизмом, чији је ужасни бич шибао европске народе годинама. И тако данас сваки хришћанин и свако ко верује у Бога у овој благословеној, демократској и хришћанској земљи, захваљује Богу из дубине душе за победу демократије над тиранијом, слободе над ропством, Христа над Антикристом.

Ваистину, пад Немачке ојачава нашу веру у Бога и наше убеђење да су неправда, тиранија и терор над другима кратког века, а да правда и љубав остају вечни; речи Светог Писма поново се показују сада као и хиљаду пута у прошлости: „Бог се супротставља охолима, надменима и арогантнима, али пружа милост благима и покорнима?”

Видели смо како се Хитлер, преко сплетки, превара и злочина, пео од 1933, у времену које ће заузимати само страницу у историји. Сви смо чули његове разметљиве и претеће речи упућене разни народима и личностима.

Ваздух је брујао од његове силе и таштине. Почевши са конфискацијом јеврејског богатства, он је немилосрдно уништавао противнике у самој Немачкој и брутално успоставио теорију расизма. Он је у потпуности поставио стару германску теорију о суперчовеку чија песница руши и уништава све. Пред њим су сви остали народи инфериорни и морају прихватити његово вођство и културу.

У својој ароганцији Хитлер је себе поставио у исти ниво са божијим Провиђењем говорећи: „Ја сам провиђење, ја сам предодређен да променим свет.” Он је ускрснуо старо германско паганско веровање, прогањајући сва остала веровања која су му стајала на путу. Уместо хришћанске вере, он је донео веру нацизма, обучавајући младе у том смеру. Када је Римокатоличка црква подигла глас у одбрану хришћанства, била је прогнана. Случај бечког кардинала Инитсера, којег је напала руља и, чија кућа је била уништена, зато што се усудио да каже да је Христ већи од Хитлера, типичан је.

Када је мислио да је његова моћ тако велика да му се нико не може одупрети, он је напао све суседе, једног по једног, лукаво уверавајући оне које је оставио за „сутра” да једино жели мир. Ипак, првом приликом, он би кршио обећања, као у случају са Русијом. У свакој потчињеној земљи Хитлер је захтевао да га цркве признају, али је наишао на многе црквене вође који су се одупрли његовим захтевима. Један од њих је био и српски патријарх Гаврило² који је предводио свој народ у одрицању пакта са нацистичком Немачком, тако срамно потписаном од тадашње пронацистичке југословенске владе, речима: „Клекнимо пред Господом, али останимо усправни пред тиранином и угњетавањем”.

Ми смо сада сведоци пада Хитлера, чијих дванаест година тираније прођоше као дванаест минута. Бог је помогао савезницима, и Хитлер, нацизам и Немачка су пали. Да, било је крвавих битака и безброј умирања, али он је пао да се више никада не дигне. Речи пророка Исаије су се испуниле: „Бог лопта безбожника, штап... који јако удара народ без престанка... и влада са гневом... и кажњава немилосрдно... Твоја охолост сишла је у пакао. Ти си рекао у свом срцу - Ја ћу се уздићи у небеса, између божијих звезда поставићу свој трон. - Али ти си пао у пакао, у дубине гроба.”

Срушивши тиранију у Европи, савезници ће сада окренути своје победничке армије на последњег непријатеља - Јапан, да обезбеде мир и културни прогрес народима Азије и Пацифика. Коначно, ослобођени народи Европе почеће сада да лече своје дубоке и кржаве ране. Ова обнова, ипак, немогућа је без материјалне помоћи савезника, и ми дубоко верујемо да ће савезници, и посебно Америка, пружити прву и највећу помоћ овој злосрећној божијој деци. Због тога ће ова земља бити благословена од Господа још више - она ће у послератном свету играти улогу добрих Самарићана.

Ако, погледамо слободу која је обећала народима Европе у оквиру Четири слободе³, како је прокламовано од великог председника Рузвелта и ако размотримо одређена збивања у ослобођеној Европи данас, изгледа нам да ову слободу неће уживати сви народи који су сада ослобођени од немачке

окупације. Ипак, без ове четири слободе нема праве слободе! Једна од њих је слобода религије, која је основна, без које све остале слободе значе мало или ништа. Без религиозне слободе нема праве демократије. И ако демократски принципи нису примењени на сваком ослобођеном народу у Европи, тада је ослобођење од немачког јарма без значаја. Велики председник Рузвелт рекао је ове значајне речи: „После ослобођења Европе ми нећемо моћи да дозволимо успостављање немачког притиска преко неке друге врсте тираније над неким народима”. Ако режими који су успостављени у ослобођеним земљама Европе не гарантују својим народима стварну слободу онда су ове речи изговорене у ветар. Конференција Уједињених народа у Сан Франциску има тежак задатак да спроведе ове речи у дело⁴, да обезбеди светски мир применом демократских принципа. Очи целог света окренуте су ка Сан Франциску, укључујући и нашу Српску православну цркву, која је од свих религиозних организација у Југославији, највише пропатила.

Помињући верске слободе, погледајмо каква је та слобода у Југославији данас. Кроз своју историју Српска православна црква је била толерантна према другим хришћанским црквама и конфесијама. Српски народ, чак и под турским угњетавањем, имао је своја верска права и слободе. Међутим, под садашњим режимом још увек нема гаранција верске слободе нити гаранције црквених права; демократски аксиоми нису још увек уведени у живот. Питамо се у чуду: да ли се Српска православна црква и српски народ одупирао Немцима само да би имао своја права, слободе, законе и конституцију смањене после ослобођења од нове југословенске владе, која је у фебруару ове године прокламовала суспензију свих постојећих закона, устава и статута предратне Југославије.⁵ Ниједна земља, чак ни Југославија, нема право да арбитражно суспендира права цркве, посебно српске, која је увек лојално сарађивала са државом.

Да нова југословенска влада жели да ограничи и измени права Српске православне цркве, као вероватно и других цркава, очигледно је из следећих чињеница:

(1) Она није гарантовала права јурисдикције и иметка Српске православне цркве. У ствари, она је охрабрила оне елементе који желе да поделе цркву и да створе нову Македонску православну цркву, у складу са „црквеном независношћу” коју је маршал Тито обећао Македонији.

(2) Влада Тито - Шубашић није поништила „Хрватску православну цркву”⁶ успостављену од Хитлера и његове марионете Павелића, нити је поништила насилну конверзацију Срба у католицизам, спровођену од хрватских усташа током рата. ако је ова нова влада видела за сходно да опозове све југословенске законе који су постојали пре рата, онда је свакако требало да опозове и све законе креиране током рата од окупаторских снага. Даље постојање „Хрватске православне цркве” је следећи шамар јединству српског Партијархата.

(3) Нови југословенски једнопартијски режим није учинио никакву изјаву којом би гарантовао слободу богослужења било којој цркви или рели-

гиозној институцији. Одрицање југословенског Устава је такође поништавање оног дела који даје сигурност религијске слободе и толеранције у Југославији пре рата. То значи да ће режим на чијем челу стоји маршал Јосип Броз Тито дозволити да функционишу само оне цркве које се сложе са његовим тоталитаристичким циљевима.⁷

(4) Партизанска влада није гарантовала да ће богатство покрадено и отето од хрватских усташа, бугарских и других непријатеља... од српске цркве, бити враћено, нити да ће икаква компензација бити дата за велику штету начињену српским црквама, манастирима и другој црквеној имовини.⁸

Из свега овога може се закључити да је нови југословенски режим тоталитаран у својој структури, да није демократски и да нови период тегаба и патње чека Српску православну цркву као и друге цркве, уместо потпуне слободе, која је њихов дуг после ослобођења од заједничког непријатеља. Уместо ове слободе, тоталитарни режим у новој Југославији прогања све Србе, четнике и друге Југословене који се не слажу потпуно са њиховом једнопартијском политиком.

Света је дужост ове конференције Уједињених нација да поклони пажњу овим унутрашњим стварима у Југославији, тако да у правој слободи и демократији могу уживати сви народи Југославије после њихове херојске борбе и безбројних жртвовања за принципе слободе, хришћанства и демократије.

Са овом молбом, као епископ Српске православне цркве, ја поздрављам ову Конференцију Уједињених народа у Сан Франциску и желим јој сваки успех у славу Бога и за добро човечанства. Амен.

НАПОМЕНЕ

1. Архив Савезног секретаријата за иностране послове (А ССИП), Политичко одељење, Вере, ф-1, пов. 101/45. Оригинал на енглеском језику. Дионизије Миливојевић, рођен 1898. у Рабровцу, завршио Богословски факултет у Београду. До избора за епископа био старешина манастира, професор богословије и управитељ Монашке школе у манастиру Дечани. Изабран за викарног епископа моравичког 1938. године. Идуће године изабран за епископа америчко-канадског. За време рата активно сарађивао са представницима југословенске краљевске владе у избеглиштву, посебно са Константином Фотићем. На своју руку поднео је 1945. Организацији уједињених народа у Женеви, меморандум о ситуацији у Југославији. Министарство унутрашњих послова ДФЈ, захтевало је од Св. Синода да се епископ америчко-канадски позове на одговорност и да се онемогући његов даљи рад против нове Југославије. Одговорено је да су архијереји одговорни својим вишим црквеним властима само ако дођу у сукоб по питањима вере или опште канонске дисциплине. Пошто се у овом случају ради о самовољи појединца „која се у недостатку довољне послератне дисциплине појављује и код нас у отаџбини, само у другом облику, а која се можда и на подстицај са стране огледа на разним скупштинама и свештеничким састанцима.“ Епископ Дионисије рашчињен је 1964. године, због стварања раскола у СПЦ, гласник СПЦ, 1.10. (18.9) 1945, бр. XXVI, стр. 2;
2. Патријарх Гаврило Дожић одржао је 27.3.1941. говор на радију у коме је поздравио збивања у земљи. Мемоари патријарха српског, Париз, 1971, стр. 399-400;

3. Френклин Д. Рузвелт, амерички председник, објавио је 1941. године Повељу о четири слободе: слободи мисли, слободи вере, слободи од беде и слободи од страха.
4. На конференцији у Сан Франциску 26.6.1945, представници педесет држава, потписали су Повељу Уједињених нација, правни акт којим је основана ОУН. Ступила је на снагу 24.10.1945. године.
5. Одлуком од 3.2.1945, бр. 51 (Сл. лист ДФЈ бр. 4/45), укинута су и проглашени неважећим сви правни прописи (закони, уредбе, наредбе, правилници итд.) које је донео окупатор. У члану 2 ове одлуке речено је да се укидају и сви правни прописи који су били на снази у часу непријатељске окупације, уколико су у супротности са текovinaма НОБ-а.
6. Хрватска православна црква била је Павелићева креација. Основана је 3. априла 1942. год. и добила је аутокефалност. На њено чело постављен је бивши архиепископ новомосковски Гермоген, руски избеглица. Он је устоличен 7. јуна 1942. године. Пошто је припадао Руској (заграничној) православној цркви, Св. Синод ове цркве га је искључио и ставио под забрану свештенодејства. За православог епископа сарајевског постављен је Спиридон Мифка, хиротонисан у Загребу 15.8.1944. Хиротонисали су га Гермоген и епископ Висарион Пују, изасланик румунског патријарха Никодима. СПЦ је на седници од 30. априла 1942. године прогласила ово оснивање неканонским. Марта 1945. епископ ХПЦ Спиридон Мифка побегао је из Сарајева у Загреб. По капитулацији Немачке архиепископ Гермоген и Спиридон Мифка ухапшени су у Загребу. (Политика 2.7.1945) На захтев Светог Архијерејског Синода, надлежни органи су их саслушали и послали записнике Српској православној цркви. Поновном одлуком Св. Архијерејског Синода из 1945, оснивање ХПЦ је проглашено неуставним.
7. Привремена влада ДФЈ донела је 9.3.1945. године Декларацију у којој се говори о демократским правима које треба очувати и проширити, особито грађанске слободе, као што су лична слобода, слобода вероисповести, говора, штампе и удруживања. Политика, 10.3.1945. Ради остварења начела равноправности грађана, народна власт је донела 29.5.1945. године. Закон о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора.
8. Акција за повратак имовине и драгоцености које су усташе опљачкале у Сремским Карловцима и фрушкогорским манастирима почела је јула 1945. године. Министарство финансија одобрило је за ову сврху посебан кредит. Од пронађених ствари пренесено је у Београд у току априла 1946. око 11 вагона и смештено у згради Патријаршије. Одбор предмета и контролу обавио је др Радослав Грујић. Ксније је формирана посебна комисија да распореди те ствари. Архив Србије, Земаљска комисија за односе са верским заједницама, Г-21, ф-7.

ОКРУЖНИЦА НАДБИСКУПА СТЕПИНЦА УПУЋЕНА ВЕРНИЦИМА 14.6.1945. ГОДИНЕ

Драги вјерници!

Сматрам својом светом пастирском дужношћу, да вас упозорим на неке чињенице, да се не би данас-сутра тко изговарао да није знао о чему се ради и што му је била дужност.

Слиједећи наук свога божанског осивача Исуса Христа опомиње св. црква у свом законнику све кришћанске католичке родитеље: **родитељи су везани тешком обавезом да се брину за вјерски и морални узгој своје дјеце.** (Кан.

1.213). Исто тако у канону 1 335 ц.з. говори: „Не само родитељи и други, који их замјењују него и господари и кумови обавезани су бринути се, да сви који су им подвргнути или повјерени, буду поучавани и кршћанском науку”. У канону 1 372 ц.з. опомиње св. црква: „Сви вјерници имаду се од дјетињства тако поучавати, да им се не само ништа не предаје што се противи католичкој вјери и моралу него да се даде посебно мјесто вјерској и моралној поуци”. То су одредбе црквеног закона тако јасне, да нам се чини непотребно упирати даље на оно што црквени закон тражи од католичких кршћанских родитеља.

Имајући све то у виду, рекао је у својој гласовитој енциклици о узгоју младежи папа Пио VI „Обитељ имаде непосредно од створитеља свијета налог, и зато такођер право, своје потомство узгајати и то неotuђиво право, јер је везано са строгом дужношћу, право које иде пред сваким правом народне или државне заједнице зато неповредиво право направа свакој земаљској власти”.

У нашој домовини, противно божанском и народном праву, противно позитивним одредбама свете цркве и свим кршћанским обичајима хрватског народа докинута је у вишим разредима средњих школа, посве вјеронаучна обука, у нижим је и пучким факултативна, и о том би имали одлучити родитељи дјеце.

Ја сам као пастир дужан, па и уз цијену живота упозорити вас на ваше дужности и ваша права и рећи вам да сте дужи тражити за своју дјецу вјерску обуку у школама. То није за вас никаква милост, него ваше свето право и зато најстрожија дужност државне власти, да ваше право у цјелости поштива, те не само ништа не докида, ни у којој школи или разреду, што би било науштрб вјерском и моралном одгоју ваше дјеце.

На то сам био дужан упозорити вас, као ваш духовни пастир, увјерен да тиме користим не само вама, него и право схваћеним интересима народа и државе. Но нагони ме на ову отворену ријеч не само моја пстирска дужност, него искрена љубав и према вама и вашој дјечи, јер у противном случају хрле ваша дјеца у најтеже опасности за своју душу и ви ћете једнога дана морати искусити истинитост ријечи светог писма: „Тко размази сина својега, морат ће једној себи завезати ране.”

У Загребу 14. липња 1945.г.

Алојз в.р.
надбискуп загребачки

**ПРОПОВЈЕД НАДБИСКУПА АЛОЈЗИЈА
СТЕПИНЦА У ПРВОСТОЛНОЈ ЦРКВИ
29.VI 1945 - БЛАГДАН СВ. ПЕТРА И ПАВЛА**

Драги моји вјерници! У римским катакомбама које су биле свједоком натежих дана кршћанства нађена је једна свјетилка на којој су биле урезане ријечи: „Петар не умире”. Да је вјера првих кршћана била оправдана доказ је међу осталим и то што данас 1 900 година након Кристове смрти, са истим поштовањем гледамо врховног главара св. цркве Папу Пија XII, као што су

први кршћани гледали Св. Петра апостола, чији благодан данас славимо. Нестало је моћних династија свијета, минула су као сјена силна краљевства на земљи - пролазност се замјећује свуда на свијету. Али једно остаје неизмијењено до конца свијета, а то је институција папинства, која остаје и поред толико прохујалих бура и олуја. Човјеку се нехотице намеће питање „Одакле та несломљивост?”. Одговор је у томе што иза те чињенице стоји свемогући Бог. Бог је дао обећање, које је испунио, а на нама је, ако смо здраве памети, да повучемо један закључак: Или ћемо остати верни св. Петру и спасити душе наше, или ћемо се изнавјерити и онда пропасти. Јер, драги вјерници, када Бог одговара онда нема мјеста колебању.

Син Божји обећао је св. Петру у Цезареји Филиповој „Ти си Петар, стијена, и на тој стијени саградит ћу цркву своју и врата паклена неће је надваладати. Теби ћу дати кључеве краљевства небеског. Што свежеш на земљи бит ће свезано на небесима, што разриједиш на земљи, бит ће разријешено на небесима.” Када људи нешто обећавају она се то може или не мора догодити, али ако Бог обећава, онда знамо, према ријечима св. Писма да не касни Господ са својим обећањима. Зато видимо како је Крист након свог славног ускрснућа предао Петру врховну власт цркве са ријечима „Паси јагањце моје, паси овце моје!” Говорити даље о цркви Крisticoвој, а без св. Петра, значи Бога назвати лашцем. Зато није чудно када је Француз де Барене одговорио Наполеону на питања, да ли црква може постојати без папе, да може бити црква без папе исто тако као и Наполеонова војска без Наполеона. Пошто је св. Петар оставио свијет, а црква има трајати до конца свијета, онда је јасно да врховна власт у цркви прелази на наслиједника Петрове, као што је то одредио Исус Крист. Сваком човјеку здраве памети је јасно да за постигнуће свој вјечног циља мора остати вјеран цркви, којој је папа главар.

Приговори противника да је католичка црква интолерантна су без темеља. Ако има на свијету кривотвореног новца и робе онда смо дужни на то упозорити. Али исто тако, и још више, дужни смо упозорити људе на духовне кривотворине, јер се ради о неизмјерно већој штети. Приговори су без темеља, јер католичка црква не каже који ће се човјек и гдје спасити или не, него упозорава људе како ће се спасити. Суд о томе припада само Богу. Када наглашујемо дужност вјерности према св. Петру до гроба, не износимо интолеранцију према ниједној особи, него износимо одговор истине против лажи и лажи против Бога, који не трпи никаквих других богова.

Драги вјерници, кроз читаву повјест цркве кушали су противници да се набацују блатом на врховне представнике цркве, на наследице св. Петра. Ово нас не смије поколебати, јер никада врховни представници цркве нису утврдили, да нема људских слабости код њих појединаца. Али Божја провидност бдије над наследицима св. Петра и то нитко не може порећи. Повјесничар Грегоровиус, који није био склон папама, написао је „Повјест нема довољно јунака, а да би могло приближно оцртати дјелатност и неизмјерну славу папа”.

Када данас истичемо своју вјерност св. Петру и његовим наслиједницима с поносом истичемо и поново обећајемо и присижемо вјерност. То је и питање нашег образа и части. Нитко са мало трунке поштења неће одобрити поступак једног Јуде, који је за 30 сребрника продао свог учитеља и добротичитеља. Сваки поштен човјек осјећа да је то чин подлости. А колика смо добротичинства ми примили од врховног главара католичке цркве о томе ћете се увјерити једном, када ступите с ону страну гроба.

У минулом свјетском рату један француски капетан тражио је једног тешко рањеног војника у стрељачком јарку. Наједном зачуо је повик „У помоћ!“. Пожурио је и нађе тешко рањеног војника између два мртваца. Рањени упита - Господине капетане, да ли сте можда свећеник? - Нисам, рече капетан, али ћу вас одвести у превијалиште, гдје ћете га наћи. - Господине капетане, рече војник, ја нисам вјеровало дуго времена у ништа, али вратила ми се вјера мог дјетињства. То ми је вратио мртви друг. Он је звао свећеника, а пошто га није било, замочио је прст у властиту крв и написао ријечи: „Ја сам кршћанин и остајем вјеран Богу до задњег даха.“

И ми, драги вјерници, обећајемо, да ако буде потребно да докажемо нашу вјерност до последње капи крви, јер ми знамо коме пристижемо вјерност. Присижемо је самом оснивачу цркве Исусу Крису, спаситељу свијета. За оне, који би се поколебали, а то су плашљивци, кажемо ми што пише пред црквом св. Петра у Риму. Тамо су три реченице: „Крист побјеђује. Крист влада, Крист заповједа.“ Сигурно је да ништа и нитко не може натјерати у лаж оно, што је обећао Исус Крист св. Петру, када је рекао: „Ти си Петре стијена и на тој стијени саградит ћу цркву своју и врата паклена неће је надвладати. Теби ћу дати кључеве краљевства небеског. Што свежеш на земљи, бит ће свезано на небесима, што разријешитиш на земљи, бит ће разријешено на небесима.“ Амен!

НАПОМЕНЕ

1. Архив ЦК СКЈ, АВНОЈ, х-3-П/4; говор А. Степинаца стенографисао је у цркви новинар Тањуга. Алојзи Степинац (1898-1960), прелат Католичке цркве у Југославији. Загребачки надбискуп постао је 1937. У току рата сарађивао је са представницима НДХ. Крајем марта 1945. године у Загребу је одржана Бискупска конференција, која је упутила посланицу са основном поруком о потреби спасавања НДХ. Партизани су ушли у Загреб 8. маја, а 17. маја Степинац је стављен у кућни притвор. Маршал Тито састао се 2. јуна са делегацијом католичких свештеника. Састанку је присуствовао и В. Бакарић. Том приликом било је речи о начину на који ће се регулисати односи између Католичке цркве и нове власти. Бискуп Салис Севис заступао је приликом овог сусрета став о томе да је прави политички представник хрватског народа Католичка црква. Следећег дана Степинац је пуштен из притвора, а 4. јуна посетио је уређењу будућих односа може дати једино Ватикан. Окружницом од 14.6. Степинац је протествовао против одлуке Председништва ЗАВНОХ-а о настави веронауке, којом је у нижим разредима гимназије одређена факултативна настава, а у вишим разредима укинута. Ова окружница изазвала је nerede и испале на улицама и у црквама. Сличан ефекат имала је и проповед надбискупа од 29.6.1945, затим процесја у Марији Бистрици 8.7, Пастрирско писмо од 20.9.1945. и др. Степинац је 1946. године осуђен на 16 година робије, због скривања усташа убачених у Југославију. Пуштен је 1951, а 1953. је проглашен за кардинала. Опширније о овоме погледати код: Б. Петрановић, Историја

Југославије 1918-1988, Београд 1988; Б. Петрановић, Активност католичког клера против сређивања прилика у Југославији (март 1945 - септембар 1946), Историја XX века, V, Београд 1963; Д. Живојиновић, Д. Лучић, Варварство у име Христово, Београд 1988.

ПИСМО МНС. СВЕТОЗАРА РИТИГА УПУЂЕНО 4.2.1946. ПРЕДСЕДНИКУ ЈОСИПУ БРОЗУ ТИТУ

Друже Председниче!¹

Сматрам св. дужношћу подастрти Вам овај поднесак, који је постао актуелан доласком папинског дипломатског представника у Југославију.² Његовим су доласком уређење вјерско-политичких односа и сва она питања, која сам имао прилику више пута с Вама расправљати, ступила у одлучни стадиј за рјешавање.

Комплекс тих проблема је колико велик толико и важан. Сви су ти проблеми хитни, јер наше земље желе смирење; вјерско смирење је језгра свега мира у нашим земљама. При некидашњем пријему Ви сте, друже Претседниче, нагласили, да је питање загребачког надбискупа најхитније и да се не може одуговлачити. Разумијем Ваше стајалиште. И то је оно прво што га треба одмах ставити на знање папинском посланику, али при том и назначити, како државна власт не може чекати на исход дуготрајних испитивања, него би требало ради смирења у јавности да се администрација надбискупије што прије повјери другоме лицу, а надбискуп да си по вољи изабере боравиште можда најбоље изван Загреба. Мислим, да је безувјетно потребно сугерирати бискупу Хурлиу, нека свет Отац лично именује њему замјеника, а не да га именује било надбискуп Степинац било да га изабере загребачки столни Каптол, јер би се у последњем случају могло лако десити, да се промени особа али не и систем. Можда би било сходно и то рећи нунцију, да се управа Надбискупије повјери двојици, тројици каноника који се нису компромитирали никаквим усташким испадима, а то су: каноници др Бочкал, др Рожић, др Бакшић³, а виђени су и угледни људи у хрватској јавности. Свакако треба још при првом разговору рекламирати и затражити да се и у овој згоди одржи стари обичај, да Св. Столица оваква важна именована не учини без претходне обавјести и сугласја државне власти, јер то слиједи природно из чињенице, док постоје дипломатски односи између Св. Столице и Републике Југославије.

Само се собом разумије, да том згодом треба рећи и то, како се не могу на своја мјеста вратити ни други надбискупи и бискупи, који су избјегли из земље са Њемцима и усташама, као Шарић, Рожман, Гарић⁴, и како би у интересу душебрижнштва требало прогласити та мјеста испражњенима, те их попунити према оном критерију да ни један ни бискуп ни свећеник не може вршити јавне црквене службе окаљан усташтвом.

Друго је и важно и хитно питање нас партизанских свећеника, који смо више-мање у немилости код наших хијерархијских другова. Ми тражимо да се рашчисти ово питање, које је године 1943. изнио крчки бискуп др Сребрнић,⁵ што је под пријетњом суспензије од свећеничке службе забранио својем клеру учествовање у ослободилачкој борби. Он је истина године 1945. опозвао своје мјере, али љага је нама остала. Ово је питање ствар унутрање наше црквене дисциплине, али и наше личне части. Молим за Ваше разумевање и помоћ. Моја је чврста одлука, да као представник свећеника партизана пред Св. Столицом оправдам наш поступак и утврдим, како се католички епископат у великом дијелу тешко огријешо о своје пастирске дужности за цијеле народноослободилачке борбе и сада откако је наступила народна власт својим је држањем нанио силну штету народу и угледу цркве, како то још није никада било у њезиној цијелој повијести. Молим, друже Предсједниче, да рјешавајући опћа црквена политичка питања с папиним делегатом, задржите у виду ове жеље свећеника партизана и не допустите њихово елиминирање при овом великом послу, долазило ма с које стране.

Овамо долази напосе трећи комплекс црквених питања, што га називљемо национализација католичке цркве у Југославији, а обухвата преузгој свећеничког подмлатка у славенском народном духу, његово образовање, просвећење у сферама идеја Св. Ђирила и Методија, завођење старословенског богослужења по свим нашим земљама и коначно наш захтев да ми Хрвати католици и Јужни Словени добијемо своју засебну хијерархијску организацију аналогно како је у нашој држави имају православни Срби, Црногорци и Македонци у својој патријаршији. Тим би се пренесао наслов примаса Далмације и Угарске, којима су наше бискупије биле прије покорне, на загребачког надбискупа, који представља у својој бискупији готово половину свих католика Југославије. та наша католичка примациална хијерархија не значи одвајање од Рима, него постигнуће онакових црквено-правних овлашћења, како их имаде данас мађарски примас у Острогону. Ми, народни свећеници, тражимо да у овим питањима имадемо и ми ријеч и да детаље у овим стварима разведемо и ми с папиним делегатом. Ми ни мало не сумњамо у Вашу помоћ у том погледу.

Има још иних проблема која ће се сама собом отворити током разговора. Тако питање свећеника и редовника који су непотребно емигрирали у Италију са Њемцима и усташама, па свећеника прононсираних усташа, који су сјели у Завод Св. Јеронима и вјечне сплетке плету од Ватикана до Трста, и нису далеко од усташа-крижара. Надасве је потребно да на чело Завода Св. Јеронима⁶ у Риму дође одлучан народни свећеник, који ће вјерно чувати и бранити славенски карактер и родољубиве традиције Завода.

Коначно мислим, да нови папин делегат ће моћи задобити праву слику о црквено-политичким питањима ако пође у црквене центре Загреб, Сплита, Љубљане, те се на лицу мјеста увјери о неправилном држању многих чланова вишег и нижег клера у Југославији.

НАПОМЕНЕ

1. Меморијални центар Јосип Броз Тито, Кабинет Маршала Југославије, несрећена грађа, II-10; Светозар Ритиг (1873-1961) теолог, политичар, историчар писац. Студирао је теологију у Сарајеву и Ђакову, а докторирао у Бечу. По васпитању и политичким погледима штросмајеровац. Био је једно време Штросмајеров секретар. Између два рата био је жупник цркве Св. Марка у Загребу. У партизане одлази 1943. у доби од 70 година. Члан је ЗАВНОХ-а, а после рата народни посланик Сабора НРХ, председник Верске комисије НРХ, министар у Влади НРХ итд. По дозволи надбискупа Степинца служио је 15.6.1945. у цркви Св. Марка у Загребу, мису захвалницу на старословенском језику, уз присуство читаве хрватске владе, на празник Св. Ђирила и Методија. Иницијативом Св. Ритига основана је Старословенска академија, која је 1952. претворена у Старословенски институт. С. Ритиг је пензионисан 1954. а умро је 1961. не дочекавши потписивање протокола са Ватиканом.
2. Св. Столица именовала је Дозефа Патрика Харлија за регента Апостолске нунцијатуре у Југославији. Он је ступио на дужност јануара 1946. Харли је био амерички држављанин и пре доласка у Југославију, држао је дијацезу Св. Аугустин на Флориди.
3. Професор др Бакшић био је у првој делегацији католичких свештеника која се сусрела са председником Титом 2. јуна 1945. године у Загребу.
4. Бискуп љубљански Рожман, надбискуп врхбосански из Сарајева Шарић и бањалучки бискуп Гарић, побегли су 1945. заједно са усташама из Југославије. Ниједан није имао дозволу Ватикана да напусти своју дијацезу и ниједан касније није био примљен код папе. Ипак Ватикан им је дозволио да остану у неким манастирима у Аустрији. Касније су наставили са проусташком активношћу.
5. Прва акција коју је С. Ритиг имао да предузме по доласку у партизане била је посета крчком бискупу Сребрњићу др Јосипу. Сврха посете је била да бискуп да неколико својих свештеника за верске референте у НОВ. Сребрњића је посетио др Рибар, једном у друштву С. Ритига, а други пут у пратњи поп Владе Зечевића. Ове посете нису имале никаквог ефекта, јер је Сребрњић свом клеру упутио 17.10.1944. окружницу којом је осудио НОП и забранио свештенству сарадњу. Ђирил Петешић, Католичко свештенство у НОВ-у, 1941--1945, Загреб 1982, стр. 138 и 150;
6. Основан у XV веку као црква и болница за избеглице и сиромашне. Крајем XVI века претворен у Завод за школовање свештеника за Словене. током XVIII века претворен у Завод за васпитање светшеничких приправника. Више пута затваран и поново отварао. Између два светска рата, италијанска и југословенска влада водиле су спорове око његове имовине. Крајем другог светског рата, легло усташке емиграције. Преко овог Завода и др Крунослава Драгановића обавља се пребацивање усташа у иностранство. К. Драгановић вратио се касније у Југославију и добио пензију. Умро је у Сарајеву. Енциклопедија Југославије, бр. 4 и 5, Загреб 1962; Разговор са В. Велебитом вођен 30.9.1988, у Београду.

ПИСМО ПАТРИЈАРХА СРПСКЕ
ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ ГАВРИЛА ДОЖИЋА,
МАРШАЛУ ТИТУ, УПУЋЕНО ИЗ
ЧЕХОСЛОВАЧКЕ 15. ОКТОБРА 1946. ГОДИНЕ

Председнику Министарског Савета Федеративне Народне
Републике Југославије Господину Маршалу Јосифу Брозу Титу

Београд¹

После дугогодишњег страдања по разним затворима свирепог Немачког Гестапоа и лечења мога тешко оронулог здравља по бањама, затражио сам, преко овдашње наше Југословенске Амбасаде, путне исправе, да бих се вратио у Отаџбину².

Сметње за издавање тражених путних исправа чини ми се, како сам обавештен, због садржине моје Ускршње посланице од ове 1946. године, у којој сам тобоже изјаснио се против данашњег облика владавине у Републици Југославији! Такво тумачење моје поменуте посланице скроз је нетачно, једнострано и самоволно. Јер ни у реченој посланици, нити у ма каквом другом акту моме никад се нисам изражавао против политичког система владавине, који је заведен данас у Југославији.

Наша Српска Народна Црква, која је свим својим бићем служила своме Народу и кроз читаве векове његовог робовања под туђином материнским самопожртвовањем чувала га, - свагда је, по ослобођењу и стварању државне независности, признавала и помагала народне владавине, које је слободна воља народа истицала у земљи, па она са својим поглаваром тај освештани принцип поштује и данас и поштоваће га и у будућности.

Далеко од сваке акције политичке природе, а с обзиром на још тада несређено стање и међусобна трвења у Отаџбини, сматрао сам за дужност, да се, после толико година мога заточења, јавим своме свештенству и пастви својом посланицом, у којој сам, са чисто хришћанског гледишта указао на узроке велике катастрофе страховитог рата, који је наш Народ и његову Отаџбину погодио више него икога другога у свету. Преставио сам да су ти узроци и њихове фаталне последице начинили савремено друштво једним тешким болесником, кога су лечили неспособни лекари, па сам саветовао да се свет поврати из пакла мржње и сукоба у царство истине и љубави.

Имајући у виду, да је унутрашња међусобна борба, експлоатисана од наших спољних непријатеља током ратних ужаса, донела нашој Отаџбини велика зла и много увеличала патње и несреће нашег Народа, ја сам у Посланици оштро иступио против свих оних чиниоца, ма с које стране они били и ма какве намере имали, који су и после ослобођења Наше Отаџбине од спољних непријатеља, ометали својом акцијом васкрс слободе и кочили, да се у живот Народа заведе мир, слога, љубав и братство. Тешио сам оне који

страдају, молио сам јаче да помажу слабије, куражио сам малодушне да не падају у очајање, препоручио сам да трпљењем и издржљивошћу не губе наду на боље дане мира и срећености, саветовао сам да се не слушају зли људи који стежу слободу, сеју мржњу и шире раздор; јер само у нормалном животу свачија способност може доћи до израза и свака вредност може изаћи на површину.

У кратко речено, главна и једина сврха моје поменуте посланице је била у томе, да се Наш Народ уједини сложи у братској љубави и међусобној сарадњи за обнову пострадале Отаџбине и за свој напредак у будућности. Ни једном фразом нисам се дотакао ни старог ни новог облика владавине, нити сам се упуштао у ма каква политичка питања и расправљања, јер то не спада у делокруг компетенција наше Српске Цркве и њеног поглавара.

Ја дубоко жалим што се, како изгледа, и у Отаџбини и ван ње даје кроз погрешно, изопачено и усиљено тумачење мојој реченој посланици, и што ми се тим начином импутирају мисли и тенденције од којих сам био далеко и од којих ћу и у будућности далеко стајати.

Молим Вас, Господине Претседниче, да са Владом Републике Југославије изволите примити к повољном знању сву моју кратку изјаву.

У исто време молимо Вас, да изволите наредити овдашњој нашој Амбасади, да ми путним исправама омогући повратак у Београд, од кога ме груба сила непријатеља одавно одвојила.

Праг
15. октобра 1946. г.
Хотел Регуна

Са особитим поштовањем
Патријарх Српски,
Гаврило

НАПОМЕНЕ

1. Меморијални центар Јосип Броз Тито, Кабинет Маршала Југославије, несрећена грађа П-10;
2. Гаврило Дожић (1881-1950) теологију је студирао у Атини. За митрополита рашко-призренског постављен је 1911, а две године касније за митрополита обновљене пећке епархије. За време првог светског рата добровољно се јавио у црногорско-санџачку војску, где је организовао акције Црвеног крста. Био је на челу делегације која је 1918. године донела одлуку Велике народне скупштине у Подгорици, о уједињењу Црне Горе и Србије. Немци га хапсе 1941. године у манастиру Острог и држе га у заробљеништву (Раковица, Војловница, Дахау) све време рата. Ослобођен је 1945, када су Американци ушли у Кицбил. Следећих месеци је путовао по Аустрији, Италији, Француској, Енглеској (у Лондону је крстио принца Александра Карађорђевића, сина краља Петра), поново Италији и Чехословачкој. Сретао се са Љотићем, Мачеком и неким другим представницима старог режима у избеглиштву. Преговори о његовом повратку у земљу почели су још у лето 1945. Коначно се вратио 14.11.1946. године. Мемоари патријарха српског Гаврила; Париз 1971; Ђ. Слијепчевић, Историја Српске православне цркве, III, Келн 1986.

**РАСПИС УЛЕМА МЕЦЛИСА ИЗ САРАЈЕВА
СВИМ СРЕСКИМ ВАКУФСКО - МЕАРИФСКИМ
ПОВЕРЕНСТВИМА ОД 20. 2. 1947.**

УЛЕМА МЕЦЛИС У САРАЈЕВУ Сарајево, 20. фебруара 1947.г.
Бр: 356/47

**СВИМ СРПСКО ВАКУФСКО МЕАРИФСКИМ
ПОВЈЕРЕНСТВИМА¹ на подручју овог Улема мецлиса**

Свједоци смо велике обнове и препорода наших народа у нашој заједничкој држави Федеративној Народној Републици Југославији. Са дивљењем запажамо како се јунаштво наших народа из ослободилачких борби претворило у јунаштво рада на обнови наше опустошене домовине. Брзина и упорност Народних власти, којом спроводе обнову наше земље као и замашност до сада извршених дјела на том путу, јасни су нам доказ велике љубави и пожртвовности за своју домовину и изградњу бољег живота будућим генерацијама.

Рад на обнови тражи и од нас муслимана, да као судионици у том замашном дјелу са још више љубави прионемо томе послу те да у изградњи наше боље будућности не заостанемо иза наше остале браће грађана ове земље и тако очувамо своје стечено мјесто. С тога је потребно, да и сви службеници Исламске вјерске заједнице с још већим еланом и залагањем него су то до сада чинили потпомогну према својим могућностима и приликама сваки рад на културном и економском подизању наше отаџбине.

У томе циљу овај Улема мецлис је донио сједнички закључак, да позове овим расписом све подручне вјерске службеник Исламске вјерске заједнице, да се убудуће још активније заложу у свим секторима рада а нарочито у ономе сектору који им највише пружа могућности да примјене и искористе своје способности а то је првенствено Културно-просвјетни сектор.

С тога ће вјерски службеници Исламске вјерске заједнице, поред своје редовне дужности, у сарадњи са Народном влашћу примати обавезе одржавања алфаветских течајева, течајева продужних знања, помагање разних културно-просвјетних акција, те ће у својој средини, у џемату, дјеловати у том смислу да би се што прије постигли што већи успјеси у културно-просвјетном уздизању широких народних слојева.

За рад на културном васпитању свога народа налазимо потврду и у бројним хадусима. Примерице, када је припадник српског племена Хевазин упитао једном приликом Божијег посланика Мухамеда а.с. „Шта је вјера?“, одговорио му је Божији Посланик: „Вјера је разум“. Дакле, што год се слаже са здравим разумом спада у вјеру. Ислам је уздигао науку и разум на највећи могући степен. Треба се сјетити слиједећих хадиса: „Мудрост је благо вјер-

ника, гдје год га нађе треба да га узме” и „Тражити знање дужност је сваког муслимана и муслиманке”.

Задахнути оваковим идејама муслимани су у прошлости изградили један период обиљежен културним стваралаштвом на свим пољима људске активноти. Тај културни период био је спона између старе грчко-римске културе и данашње европске културе, која је од хуманизма почела цвати. Без те споне тешко да би могла данашња европска култура постићи свој данашњи степен.

У том смислу сви вјерски службеници Исламске вјерске заједнице треба да схвате велики значај горњих излагања, те да својом сарадњом помогну на напред истакнутом културном уздизању широких народних слојева и да муслимане упућују на велику Куранску заповијед: „икре” што значи: „Учи и научавај друге”, јер, што год је један народ културнији и просвјешћенији, тим је у бољем положају да осигура себи и покољењима која долазе љепшу и бољу будућност.

Потребно је, дакле, да вјерски службеници тумаче сваки у свом цемату, да су исламски учењаци прије више стољећа ширили начело: „Рад је највеће имање, васпитати народ у раду значи и вршити вјерске дужности, јер се помоћу рада омогућује вршење вјерских дужности зеката и хаца, учествовати у обнови и изградњи земље значи вршити једну патриотску дужност, јер нас и исламска изрека: „Ууббулватани минел-имани - Љубав према домовини је скопчана са вјером” упућује, да тим путем смјело идемо.

Много је наших домова попаљено и порушено, много је наших насеља страдало, много је наших цамија, мектаба и медреса такођер попаљено и порушено, па је потребно да службеници Исламске заједнице објашњавају смисао Хадиси шерифа који гласи: „Алејкум бил-цемаати”, што у ширем смислу ријечи значи: „Заједничким напорима, удруживањем, заједничким стваралаштвом и заједничком помоћи треба рјешавати све задатке и испуњавати све обавезе с циљем да се постигне опћа срећа.”

Исламски морал је узвишен и реалан, јер хадиси шериф који у преводу гласи вели: „Заиста човјек неће бити правовјеран док му срце не буде у складу са језиком а језик са срцем, док му се не буду подударала дјела са говором и док му сусјед не буде сигуран од његових зала”. У томе смислу Ислам је прије четрнаест стољећа прокламовао начело: „Сви сте једнаки, сви сте од једног оца и мајке; Арап нема предности над неарапом, нити бијелац над црнцем. Предност је само по богојазности, личној врједности и кријепости”. Ова идеја која уклања сваку расну, националну и језичку разлику, није још у неким земљама побиједила.

Тако ћемо, тврдо вјерујући у Свевишњег Аллага ц.ш., Створитеља и Господара свих свјетова, својим залагањем уједно допринијети и побољшању прилика наше исламске вјерске заједнице чија је срећа и напредак условљена благостањем и висином свијести њених припадника.

Среска вакуфско-меарифска повјеренства ће по један примјерак овог расписа доставити подружним цематским имамама, да га и они објасне својим цематлијама и да га спроведу у дјело у своме подручном цемату.

Смрт фашизму - Слобода народу!

Претсједник Улема меџлиса,

НАПОМЕНЕ

1. Архив ССИП-а, Политичко одељење, Верска питања, пов.бр. 45429, ф-1; После уједињења Југославије уређење Исламске верске заједнице остало је у прво време онако како се затекло у појединим крајевима. Уредбом о управи вакуфа из 1919. и Законом о управи вакуфа из 1922. године, спроведен је истоветан систем управе верских и вакуфских послова, послова на подручју Србије и Црне Горе, под надзором Министарства вере. Муслимани Србије и Црне Горе чинили су јединствену заједницу под управом врховног муфтије у Београду, а муслимани БиХ, Хрватске и Словеније, другу заједницу под управом реис-ул-улеме у Сарајеву. Законом од 31.1.1930. године установљено је јединство. Седиште реис-ул-улеме било је до 1936. у Београду, а касније у Сарајеву. Део вођства Југословенске муслиманске организације и хијерархије ИВЗ-а приступио је усташама. Сам Павлић примио је 1941. године реис-ул-улему Фехима Спаха. Смрћу Ф. Спаха 1942. године његово место је било упражњено све до 1947. Потписник овог документа, члан Улема-меџлиса из Сарајева, Мухамед Риђановић, путовао је почетком 1945, као заступник реис-ул-улеме у Загреб, да би дао изјаву у корист НДХ и изнео потребе ИВЗ-а. Он је водио разговоре првенствено са муслиманским министрима и тада је одлучено да ИВЗ да сличну изјаву као у бискупској посланици из марта. Та изјава је требала да иде из Сарајева. Риђановић је требало да присуствује и Бискупској конференцији, али је био спречен да дође. Д. Живојиновић, Д. Лучић, Варварство у име Христово. Прилози за Магнум Цримен, Београд 1988, стр. 811-813; Иако је великим делом била укључена у систем окупатора, ИВЗ је претрпела велике материјалне губитке. Крај рата је затекао без материјалне подлоге. Врло брзо ИВЗ је ускалдила рад са основним начелима о одвајању цркве од државе и школе од цркве и поред мањих отпора. На заседању Врховног вакуфског сабора у Сарајеву, 26.8.1947. године усвојен је Устав који је допуњен 1949. и 1950. За првог реис-ул-улему у ФНРЈ том приликом је изабран Хаџи Ибрахим Фејић. Резолуција Врховног вакуфског сабора наглашавала је значај слободе вере и истицала потребу скидања зара и фереце. Септембра 1948. отишла је у Хаџ прва група југословенских хаџија после ослобођења. Друштвено-политички положај и правни режим верских заједница у Југославији, Београд 1972. године.

**ИЗВЕШТАЈИ О СТАЊУ У КОМЕ СУ СЕ
НАЛАЗИЛЕ ЈЕВРЕЈСКЕ ВЕРОИСПОВЕДНЕ
ОПШТИНЕ НА ТЕРИТОРИЈИ НР СРБИЈЕ,
УПУЋЕНИ ЗЕМАЉСКОЈ КОМИСИЈИ СРБИЈЕ
ЗА ВЕРСКЕ ПОСЛОВЕ 1946. И 1947. ГОДИНЕ**

**ПРЕДСЕДНИШТВУ НАРОДНЕ ВЛАДЕ СРБИЈЕ
Земаљској комисији Србије за верске послове**

Београд¹

У вези вашег тражења број 77 од 11. фебруара о.г., част нам је известити Председништво народне владе Србије, да на територији Србије и Аутономне

области Косова и Метохије нема живих јеврејских верских службеника, који су били на служби на дан 1. априла 1941. године.

На територији Аутономне покрајине Војводине живе ови верски службеници:

1 - у Новом Саду: Др. Хинко Киш, главни рабин, који је сада у активној служби. На дан 1. априла 1941. године имао је месечну плату у износу од Дин 6.000.

Није примао никакву помоћ од ослобођења, већ је одмах по повратку у земљу наставио са својом службом у новосадској јеврејској општини.

2 - у Суботици: Др. Јосип Герсон, надрабин, који је сада у активној служби. На дан 1. априла 1941. године имао је месечну плату од Дин 6.000, стан и приход од 20 ланаца земље.

Од 1. IX 1945. налази се у дужности код Јеврејске општине у Суботици са месечном платом од Дин 5.200.

Leopold Edelstein, надкантор, који је сада у активној служби. На дан 1. априла 1941. године имао је месечну плату од Дин 4.000 и стан.

Од 1. VI 1945. налази се у дужности код Јеврејске општине у Суботици са месечном платом од Дин 4.600.

СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ!

Секретар

Претседник

ПРЕДСЕДНИШТВУ ВЛАДЕ НР СРБИЈЕ,
Верска комисија,

Београд

На Ваше тражење Савез јеврејских вероисповедних општина ФНРЈ даје ова обавештења:

- 1 - Садашње устројство јеврејских верских заједница у Југославији јесте следеће: у Југославији има 56 сада постојећих јеврејских вероисповедних општина од 112, колико их је било пре овога рата. Велики број општина није обновио свој рад са разлога, што се у та места није вратио ниједан Јеврејин или пак што се вратио тако мали број да се није могао обновити рад.

- 2 - Све јеврејске вероисповедне општине у нашој земљи образују Савез јеврејских вероисповедних општина, у чији састав улази и Удружење ортодоксних јеврејских вероисповедних општина.
- 3 - Може се слободно рећи да су сем малог броја синагога и хогомоља све синагоге у нашој земљи разрушене од стране окупатора. - Мали је број синагога које су остале у првобитном стању, а то је на пр. у Новом Саду, Суботици, Београду и Скопљу.
- 4 - У нашој земљи има свега 5 рабина и 1 свештеник. - Сви остали верски службеници, њих око 150, уништени су од стране окупатора. Рабина има у Новом Саду, Суботици, Сенти, Загребу и Сарајеву, а београдска општина има једног младог верског службеника.
- 5 - Данас нема у нашој земљи нити виших нити нижих верских школа. - Пре рата је постојао само један семинар у Сарајеву, који је оспособљавао ниже свештеничко особље. Кандидати су морали имати 4 разреда гимназије и малу матуру, а школовање је трајало пет година.

Смрт фашизму - Слобода народу!

Секретар,

за Председника,

НАПОМЕНЕ

1. Архив Србије, Земаљска комисија за односе са верским заједницама НР Србије, Г-21, ф-1; Видовданским уставом зајамчена је равноправност Јевреја са осталим грађанима. Јеврејске општине удружиле су се 1921. године у Савез јеврејских вероисповедних општина са седиштем у Београду. Савез и општине су у смислу Закона о верским заједницама (1929) биле самоуправна тела. Пред сам почетак другог светског рата, донета су у Југославији два закона, први о забрани Јеврејима да држе трговачке радње за промет прехранбеном робом и други о ограничењу уписа студената на Универзитет (Јевреја). То су били наговештаји трагичних страдања у другом светском рату. Од 76 000 Јевреја у предратној Југославији, 60 000 их је побијено у току рата. Од преосталог броја око 8 000 се иселило после 1948. године у Израел. Највеће општине после рата биле су: Београд, Загреб и Сарајево. Све општине чланови су Савеза јеврејских општина у Београду. Енциклопедија Југославије, књ. 4, Загреб 1962. године.

Избор и коментар

мр Радмила Радић